

SÜMEGI ISTVÁN

Sorsának királya

Ady Endre egzisztenciális választásai a *Hunn, új legendában*

Az egzisztenciális választás különböző elméleteit tanulmányozva nemrég ismét alaposan elmélyedtem Ady szóban forgó versében, s újra csak arra jutottam, hogy ezt bizony alaposan ki kell csontozni, ha valamilyen koherens gondolatmenetet kívánunk tulajdonítani neki. (Amihez fontos háttérismereteket, megjegyzéseket és inspirációt kaptam ugyan a szakirodalomtól, de kész választ vagy magyarázatot nem.)

De miért kellene egy versben koherens gondolatmenet után kutakodni? Egészen biztosan számos olyan poéma van, amelyben nem kell, sőt egyenesen súlyos melléfogás ilyesmit keresni, ez a mű azonban semmiképpen sem tartozik közéjük.

A költemény születésének körülményei jól ismertek. Ady 1913 tavaszán és kora nyarán a mariagrüni szanatóriumban gyógyulgat, és közben (mások mellett) barátjával és mecénásával, Hatvany Lajossal levelez. Az egyik Hatvany-episztola udvarias és szeretetteli, de mégis súlyos fenntartásokat fogalmaz meg: „verseid minősége az utóbbi időben romlott, és ez összefüggésben van a korhely életmóddal és a koncentrált munka hiányával” – figyelmeztet a jóbarát.¹

A költőt szíven találják Hatvany féligazságoknak érzett mondatai, és két levélben is viszonylag hosszan sorolja az ellenvetéseit.² Közben azonban arra is utal, hogy nem ezek a levelek tartalmazzák az igazi választát, hanem egy hamarosan megszülető vers:³ ez lett a *Hunn, új legenda*.

A hivatkozott dokumentumok és a belőlük kibontakozó történet kétségbevonhatatlanná teszik, hogy ez a költemény egy vitairat vagy inkább „szózat”: azért született, mert a szerzője ki kívánta fejteni, miért és miben nem ért egyet a barátjával. Éppen úgy, ahogyan a levelekben, itt is világosan kibontakozik egy álláspont (azt hiszem, lényegében az episztolákban találhatóval megegyező, csak részletesebben kifejtett és kibővített), amelyet a költő igyekszik világosan elmagyarázni. Ugyanazt teszi tehát, amit bármelyikünk, ha vitába keveredünk valakivel, csak ő költő, ezért nem prózában, hanem versben ad feleletet. S ráadásul – könnyen lehet, hogy ez a fontosabb – még egyfajta performatív ellencsapásnak is szánja a tervezett költeményt: ha az jó vagy egyenesen a korábbi munkáihoz hasonlóan zseniális lesz, akkor elkészültével és létével fogja elmosni barátja aggodalmait, és tesz pontot a vita végére.

Az elmondottak nyomán azt feltétezem tehát, hogy a vers gondolatilag is éppen annyira jól szerkesztett, mint formailag:⁴ egymással összekapcsolódó, olykor egymást ellenpontoszó állításokat, magyarázatokat és érveket tartalmaz. Mindössze annyi lazaságot enged meg magának, mint egy élőszóban, baráti beszélgetés közben elhangzott szónoklat: alkalmazkodik a beszédhelyzethez, időnként – már csak a nyomaték kedvéért is – ismétlésekbe bocsátkozik, és nem választja el egymástól élesen a kijelentéseit, valamint az azokhoz kapcsolódó érveket.

•

Föltevésemet csak akkor tudom alátámasztani, ha először sorról sorra haladva szisztematikusan végigmegyek a versen, és minden strófához hozzárendelek valamilyen – általam abban látni vélt – jelentést.⁵

(Tisztában vagyok vele, hogy miközben ezt teszem, óhatatlanul is azt a látzatot keltem, mintha azt gondolnám, hogy Ady sorai egyszerűen és különösebb jelentésbeli veszteség nélkül „visszafordíthatók” köznyelvi kifejezésekre, ami természetesen orbitális ostobaság. Mindössze annyit gondolok, hogy vannak olyan műalkotások [s ezek közé sorolható a *Hunn, új legenda* is], amelyeket érdemes úgy is interpretálni, hogy először a bennük szereplő állításokat explikáljuk viszonylag egyszerű megfogalmazások segítségével, majd egy következő körben arra koncentrálnunk, hogyan tölti fel az alkotás a sajátlagos művészi kifejezőeszközeinek használata által ezeket az egyszerű megfogalmazásokat értelemtebb-lettel.⁶)

Fogjunk hozzá.

„Hatvany Lajosnak küldöm szeretettel és hálával azért, mert szeret, bánt és félt.” A vers keletkezésének vázlatosan itt is bemutatott háttértörténetét ismerve könnyen értelmezhető ez az ajánlás. Legfölbjebb a három mondatvégi ige adhat okot némi töprengésre, de az ezek közötti feszültség is különösebb erőfeszítés nélkül megindokolható, ha elolvassuk a fönt már hivatkozott Ady-leveleket: a költő nyilván a benne kavargó ambivalens érzésekre utal az egymásnak ellentmondó szavakkal.

„Minek a tanács, jóslat, aggodalmak?:”

Nem csupán a beszélgetés fonalát veszi fel a megszólaló azzal, hogy visszautal vitapartnere állításaira, hanem szözata alább kifejtendő és bizonyítandó tézisét is rögtön az elején egyértelműsíti, valahogyan így: *a jóslataidra és a tanácsaidra nincs szükségem, aggódni pedig nem kell miattam.* (Hogy mik a szóban forgó jóslatok, tanácsok és aggodalmak, arra a vers „egyszerű” olvasója csupán visszakövetkeztethet a költeményből, a levelezést ismerő irodalomtörténész viszont egészen pontosan tudja: mindaz, amit Hatvany Adynak írt.)

„Gesztusaim élnek, míg meg nem halnak”

Két súlyos állítást is tartalmaz ez a sor. Egy: *az én verseim gesztusok.* Hogy ez mit jelent pontosabban, az majd csak fokozatosan lesz világos, de valamelyest már önmagában is sejthető: nem az alkotójuk személyéről leválasztható műalkotások, hanem sokkal inkább e személyiség megnyilvánulásai, kifejeződései. Kettő: *ezek a gesztusok túl fogják élni a jelenkort.* (Sőt, talán örökké élni fognak.)

„S életemnek csak nézői a maiak. // Messziről és messzire megy ez élet”

Nem csak a gesztusaim időtlenek evilági mércével mérve, hanem én magam is. Hogy hol van a kezdete és a vége annak, aki itt beszél, nem mondja meg a vers, talán maga a lírai én sem tudja, de annyi bizonyos, hogy a kezdet a homályba vész, és a vég sem körvonalazódik a jelenből előretekintve. A kortárs tehát nem láthatja át az egészet, hanem csak azt a rövid időtartamot, amely a jelenkorral egybeesik.

„S csak: élet ez, summája ezrekének”

Az első mellékmondat igen bizonytalan: a legvalószínűbbnek azt föltevést tartom, hogy a „gesztus” jelentését pontosítja valahogy így: *az életemet önmagáért*

élem, és nem azért, hogy műveket alkossak. A második mellékmondat viszont teljesen világos: létezésem nem korlátozódik a másokétól különböző individualitásomra, hanem inkább sokak életének összesűrűsödése, ahogyan ezt majd később pontosítja a vers: inkább „példázat”, mintsem egyedi élet; példázata egy meghatározott embercsoport sorsának és karakterének.

„Örök, magyar határ-pör, meg nem szakadott.”

Most már azt is tudjuk, hogy mely embercsoport példázata: *a magyaroké*. És kapunk egy utalást arra is, hogy milyen ez az embercsoport: perlekedő, nyugalmat nem ismerő, harcoló. (Vagy valami ezekhez hasonló. Itt még bőséges marad tere a befogadó fantáziájának.⁷

„S életük ez a mérsékelt csodáknak,”

A „mérsékelt csodák” jelentését csak találgatni tudom, s ezért örömmel elfogadom Földessy Gyula megfejtését. „Mérsékelt csoda: nehezen értettem meg. Egyszer csak eszembe villant, amit Ady mondott Petőfiről a *Petőfi nem alkuszik*-jában: »Petőfi az Univerzum kisebb csodái közé tartozik«: e két kijelentés pontosan öszszevág.”⁸

„Mikben mégis ős állandóság vágat,”

Ugyan folyamatosan változik ez az élet (az én életem, amely azonban egyszerűsmind a magyarság életének példázata is), de *van valamilyen változatlan szubsztanciája* is.

„Hunn, új legenda, mely zsarnokin életik.”

Egyfelől Hunn (= magyar), *másfelől mégis új* (ugyanúgy, mint a *Góg és Magó*gban) – ez eléggé világos. Nem úgy a második mellékmondat, amely érthető úgy is, hogy az élet kényszeríti azt, aki éli, de úgy is, hogy az, aki éli, nem ismer kompromisszumot, amikor közvetíti kortársai felé a fent említett szubsztanciát.

„Másolja ám el életét a gyöngye,”

Én nem másokhoz igazodok, s mellesleg: aki igazodik, az rosszul sáfárcodik az életével, „elmásolja”, elvesztegeti azt.

„Fúrja magát eléltén a göröngybe,”

Aki nem magának szab sorsot (a következő strófa első sora egyértelműsíti, hogy erről van szó), annak az élete csupán az *értelmetlen halál felé való sodródás*.

„Voltom, se végem nem lehet enyhe szabály.”

Nemcsak én nem igazodok mások szabta szabályokhoz, hanem követhető sem vagyok; sem abban, ahogyan élek, sem abban, ahogyan majd meghalok. (Vagy egészen precízen: ahogyan én élek és halok, úgy más nemigen tud.)

„Ha ki király, Sorsának a királya,”

Ellentétben azzal, ahogyan az első három strófa sejtette, a lírai én nem egy eleve adott szubsztanciának engedelmeskedik, ahhoz igazodik vagy elszenvedi annak előírásait, hanem *saját magának teremt sorsot* (ő uralkodik a sorsa fölött, és nem a sorsa őrajta), vagy (gyengébb olvasat) olyannyira *azonos a sorsával*, hogy alá-fölérendeltségről ez esetben szó sem lehet.

„Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja, / Hogy tempóz Arany s Petőfi hogy istenül.”

Az első olyan sorok, amelyekhez az elmondottak után már igazán nem kell kommentár: *nekem a legnagyobb klasszikusok sem szabhatnak példát*. Továbbá most válik világossá, hogy itt végsősoron *a költőről és az ő költészetéről van szó*.

„Nekem beszédes költő-példák némák, / Sem a betelt s kikerített poémák, / Sem a mutatóványos fátum nem kenyerem.”

Most talán nem kell sorokra szétcincálni a strófát. Az első sor ismétlése az előző versszak második és harmadik sorának, a második és harmadik pedig leszögezi, hogy a beszélő szemében *sem a formai tökéletességnek, sem virtuozitásnak nincs értéke*.

„Bennem a szándék sok százados szándék,”

Ezt már tudjuk, ugyanannak a variációja, mint amit a „gesztusaim élnek, míg meg nem halnak” és a „messziről és messzire megy ez élet” mondtak.

„Magyar bevárás, Úrverte ajándék”

Innentől viszonylag hosszan egy nemzetkarakterológia következik. „Magyar bevárás”: *hajlandóság a nem-cselekvésre és a halogatra*;⁹ „úrverte ajándék”: olyan karakterjegye a magyar úrnak, amely inkább átok, mintsem áldás; talán csupán a „bevárás” értéktartalmú szinonimája.

„S lelkem: példázat, dac-fajok úri daca.”

Az első mellékmondatról már volt szó (lásd a 3/2. sorhoz fűzött kommentárt), a második folytatja a karakterológiát: *dacos és úri* mivoltára vagy származására büszke.

„Zsinatokat doboltam, hogyha tetszett / S parancsoltam élükre seregeknek / Hangos Dózsát s szapora Jacques Bonhomme-ot.”

Lázadó, a hite mellett végletekig kitartó, szükség esetén fegyvert ragadó, és az életét is kockára tevő. Talán érdemes felfigyelni arra is, hogy az úr mellett most két újabb társadalmi csoport is megjelenik a magyar karakter hordozójaként: a hitvitázó értelmiség és az alkalmanként kaszát, kapát ragadó parasztság. Valamint, hogy a Jacques Bonhomme-mal valamelyest „nemzetköziesül” a jellemzés: legalább annyit megenged az elbeszélő, hogy más népek is lehetnek hordozói egymásik fölsorolt tulajdonságnak.

„Százféle bajnok mássá sohse váltan, / Ütő legény, aki az ütést álltam: / Így állva, várva vagyok egészen magyar.”

Harcos, győzelemre termett és mindig győzni akaró, nem csak akkor *kemény*, amikor adja, hanem akkor is, amikor kapja az ütéseket. A harmadik sor pedig a „summája ezrekének” korábbinál is egyértelműbb megismétlése.

„Vagyok egy ágban szabadulás, béklyó, / Protestáló hit s küldetéses vétó:”

A hitem egyszerre küldetés, amelytől akkor sem szabadulhatnék, ha akarnék (pozitív szabadság), és adott esetben tiltakozásra, *szabadságharcra sarkalló meggyőződés* (negatív szabadság).

„Eb ura fakó, Ugocsa non coronat.”

Ha már ilyen pedánsan végigmegyek a versen, akkor ezt sem hagyom kommentár nélkül, bár tudom, hogy senkinek sem fogok újat mondani. Eb ura fakó: „kutyának kutya az ura – a »fakó« szót használták »kutya« értelemben is...”¹⁰ Ugocsa non coronat: „A hagyomány szerint: 1. az 1505. évi rákosi egy.-en a rendek kötelezték magukat, hogy II. (Jagelló) Ulászló (ur. 1490–1516) halála után idegent nem választanak többé királlyá. E megállapodást Ugocsa vm. – hazánk legkisebb vmje – követei, Békényi és Újhelyi írták alá. 1526. VIII. 29.: a mohácsi csatavesztés után I. (Habsburg) Ferdinánd (ur. 1524–64) trónszerző próbálkozásakor Werbőczy István az 1505-iki szövetséglevelet elküldte a vm-éknek. Amikor I. Ferdinánd a rendeket 1527. XI. 3.: meghívta koronázására, írta ezt a rövid választ Ugocsa vm. 1635: e szólást a vita nélküli elutasításkor már használták. – 2. a *pragmatica sanctio* tárgyalásakor 1722: az egy.-en hangzott el egy.-en először, amikor a leányörökös megkoronázására coronat vagy non coronat kifejezésekkel szavaztak; egyedülként az ugocsai követ szavazott non coronat-tal, s ezóta forog közszájon.”¹¹

„Ki voltam öreg grammás-diák korban, / Égnek lendülten s százszor megbotoltan, / Külön jussom: vénen is diák lehetek.”

Egyrészt visszautal az énje időtlenségére: grammás diákként öreg voltam, vénen meg diák vagyok; másrészt ismételten hangsúlyozza, hogy még most (öregén) sem igazodik szabályokhoz, hanem a maga feje után megy, mint egy útkereső kamasz. S talán érdemes arra is rámutatni, hogy itt is egészen egyértelmű a Hatvanyra való közvetlen reagálás. A mecénás azt írja egyik levelében, hogy a maguk fajta „öregeknek” (Ady ekkor már 36, Hatvany pedig 33 éves) már nem szabad szertelenkedniük, eljött az ideje a fegyelmezett munkának. („Talán munkáséletet is élhetnél a sanatoriumban – már csak azért is, hogy megpróbáld egyszer a munkát ital és életziláltság nélkül, rendszeresen, pontosan, mint *öreg*, nagy írókhoz illik. Stílszerűbb ma már nekünk, 30-on túliaknak, nagyoknak és kicsinyeknek, ha amúgy tanárosan elvégezzük a ránk mért napi penzumot.”)¹²

„Kalapom, szűröm, szivem fürgetegben, / Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben / S visszapattog róluk jég, vád és szidalom.”

A kilencedik versszak első két sorának új változata. Mivel nyilvánvalóan utalás egy népdalra¹³ (vagy annak valamelyik variánsára), itt ismét a parasztság jelenik meg a nemzeti géniuszt megtestesítőjeként. A strófa helye engem egy kissé zavarba hoz: úgy érzem, hogy inkább a 7–10. versszakhoz kapcsolódik, mert azokhoz hasonlóan ez is a nemzetkaraktert, illetve a lírai ént mint e karakter megtestesülését hivatott bemutatni, ellentétben a 11–15. szakasszal (és különösen a 11. és a 13. versszakkal), ahol a beszélő mint a géniuszt egyedi személyiségjegyekkel együtt hordozó individuumot és költőt jellemzi magát.

„Külön alkuja lehet a Halállal, / Akit, amikor milliókat vállal, / Nem bámitott az Élet sok, új kapuja.”

A lírai énnel *kijár a halhatatlanság*, mert rendkívüli élete volt, rendkívülieket cselekedett, s mert nem engedett a mindennapi élet örömeinek és csábításának. A lényegét már korábban is tudtuk, amit itt kapunk, az inkább csak kiegészíti az 1. és a 2. strófában közölteket.

„A tolakodó Gráciát ellöktem,”

Nem lettem irodalmi író...¹⁴

„Én nem bűvészek, de mindennek jöttem,”

Nem virtuóz versekkel kívánok hírnevet szerezni, hanem az életet akarom kifejezni, hirdetni, megtestesíteni stb.

„A Minden kellett s megillet a Semmisem.”

Mivel a teljes életet akartam megragadni, az egész nemzeti géniust kifejezni és megtestesíteni stb., ezért semmiféle konvencionális szabály, törvény sem érvényes rám nézve.

„Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga, / Hulltommal hullni: ez a szolga dolga, / Ha a Nagyúr sírja szolgálkat követel.”

Utalás Attila hun uralkodó legendás temetésére, ahol rabszolgák sokaságát gyilkolják meg és temetik el a királlyal együtt, és a gondolatmenet lezárása: a versek nem önmagukban fontosak, hanem mint a személyiség és az általa megtestesített géniusz, lenyomatai vagy hordozói.

•

Már csak azért is szükség volt erre a szörszálhasogató áttekintésre, mert a most következők csak ennek alapján mérlegelhetők: igazolhatók vagy éppen vitathatók.

A vers négy kijelentést tartalmaz.

(1) Én, Ady Endre nem egyszerűen csak egy itt és most, egyszer élő individuum vagyok (valami olyasmi, mint amit Kosztolányi *Halotti beszéde* annyi párosszal mutat be), hanem egy evilági időfogalmakkal megragadhatatlan géniusz, a magyar szellem megtestesülése.

(2) Az életemet nem elszenvedem, utánzom vagy valakitől (Istentől, a sorstól, a történelmi véletlentől stb.) kapom, hanem saját magamnak teremtem, s ezért az általános emberi szabályok sem vonatkoznak rám.

(3) A magyar géniusz fontosabb jellemvonásai a halogatásra való hajlandóság, a dacosság, a büszkeség, a lázadásra való készség, a harciasság, az állandó győzni akarás és a hitében való kitartás.

(4) Költészetem nem önmagáért való, l'art pour l'art, hanem géniuszom kifejeződése.

A vers a főlisoroltakkal megegyező sorrendben mutatja be ezeket a megállapításokat. Az első három strófa nagyrészt az első kijelentést fejti ki, a negyedik-hatodik versszak a másodikat, de szót ejt a negyedik kijelentésről is. A hetedik-től a tizedikig tartó szakasz és talán még a tizenkettedik strófa is (összesen tehát öt versszak, pontosan a költemény egyharmada) a nemzetkarektológiát részletezi, a tizenegyedik és a tizenharmadik ismét visszatér a lírai én kilétének magyarázatához, az utolsó két versszak pedig lezárja a korábban megkezdett esztétikai fejtegetéseket.

S most ejtsünk néhány szót a kijelentések tartalmáról és egymáshoz való viszonyukról. Az első megállapítás a magunkfajta egyszerű földi halandó szemében meghökkentő, abszurdum vagy egyenesen nevetséges. A költő életművének ismerői azonban jól tudják: Ady tényleg így gondolta, és ennek számtalanszor hangot is adott. Hogy miért és mennyire megalapozottan, az nem tárgya ennek a kis írásnak.

A nemzetkarakterológia viszont, éppen ellenkezőleg, inkább elcsépeltnek és közhelyesnek hat, manapság leginkább kormánypárti politikusoktól hallunk az itt felsoroltakhoz hasonlókat, s még a távolságtartóbb szimpatizánsaik sem veszik ezeket túlságosan komolyan. (Hadd jegyezzem meg, hogy másutt, például *A Tiszaparton*-ban, *A Hortobágy poétájában* vagy éppen a kevésbé ismert *A hőkölés népében* Ady egészen más – e sorok írójának vélelméhez és ízléséhez jóval közelebb álló – nemzetkarakterológiát ad.¹⁵)

A legkevésbé problematikus, egészen biztosan, a negyedik megállapítás. Formai értelemben virtuóz és küldetéses-gondolati költészet között ma is szokás különbséget tenni; s csöppet sem meglepő, ha valaki hitet tesz az egyik mellett, és elutasítja a másikat. Legföljebb csak annyi kiegészítés szükséges még ehhez, hogy a költő itt talán túlon túl messzire ment, amennyiben azt sugallja, hogy a versek egyáltalán nem is fontosak. („...a Vers csak cifra szolgál, / Hulltommal hullni: ez a szolgál dolga...”) Sokkal kiegyensúlyozottabbnak és pontosabbnak tűnik ennél az egyik ekkortájt írt, Hatvanynak címzett levél megfogalmazása: „...nem hiszem, hogy köztem és verseim között más különbség is volna a matériánál.”¹⁶

És a végére hagytam a leginkább magyarázatra szoruló közlést: „Ha ki király, Sorsának a királya...”

Ezt alighanem csak Nietzsche szellemében lehet következetesen végiggondolni, s úgy sejtem, hogy a költő fejében is ott motoszkált a filozófus, amikor ezt és a közvetlenül hozzákapcsolódó sorokat papírra vetette.¹⁷ Az embereknek egy igen kicsiny hányada (talán nem is emberek ők már, hanem *Übermenschek*) képes azt érezni, gondolni, hinni és kimondani: hogy minden pont úgy jó, ahogyan van. Még ha hatalmamban állna, sem kívánnék magamnak más tulajdonságokat, mint amilyenekkel történetesen rendelkezem, és az életemet sem élném másképpen újra; még akkor sem, ha kedvem szerint változtathatnék rajta – mondják ezek a különleges emberpéldányok. S ha egy éjszaka egy démon lopózna utánam a legmagányosabb magányomba – folytatnák –, és azt mondaná, hogy „ezt az életet, amelyet most élsz és amelyet éltél, még egyszer és még számtalanszor újra kell élned; és nem lesz benne semmi új, hanem minden fájdalomnak, kéjnek, minden gondolatnak és sóhajnak, életed minden kimondhatatlanul apró és nagy eseményének ugyanúgy kell visszatérnie hozzád, ugyanabban a sorrendben és egymásutániságban”, akkor nem vágnám magamat fogcsikorgatva a földhöz, átkozva a démont, aki így beszélt, hanem azt felelném, hogy: „Isten vagy, és sohasem halottam még istenibbet ennél!”¹⁸

Akik a mondottakhoz hasonlóan igent mondanak önmagukra és az életükre, gyakran valamilyen küldetést vagy elhivatottságot, egyetlen szóval kifejezve: sorsot is hordoznak. Hogy rendeltettek-e a sorsukra, vagy ők választották-e azt, eldönthetetlen. Lehet, hogy választották, de olyannyira azonosulnak vele, hogy még hipotetikusán sem tudják utólag elképzelni, hogy életük másképpen is alakulhatott volna, és életútjukra is csak úgy tudnak tekinteni, mint ami egyenes vonalúan vagy a szükséges kacskaringókon keresztül, de mindvégig a sorsuk beteljesedése felé haladt.¹⁹ Lehet, hogy rendeltettek valamilyen sorsra, de akkor amikor esetlegességeikkel együtt erre is igent mondtak, olyannyira eggyé váltak vele, hogy sorsuk teljesüléséért munkálkodni innentől fogva számukra már a legtökéletesebb szabadság és maga a kiteljesedett autonómia. (Heller Ágnes a *Morálfilozófia* című művében – amely meghatározó hatást gyakorolt ennek az esszének gondolatmenetére – precízen megvilágítja ezt a dialektikát.²⁰)

Az előbbi esetben úgy jelent meg a sors, mint egy teleologikus választás, az utóbbiban pedig úgy, mint igent mondás önmagunkra. A kettő közötti különbség

azonban csupán viszonylagos, hiszen az én és a sors mind a két esetben összeolvad és megkülönböztethetetlené válik, s éppen ezért nem csak a télosz melletti elköteleződést, hanem az igent mondást is joggal nevezhetjük választásnak (önmagunk választásának), méghozzá – ismét csak Heller Ágnes nyomán – egzisztenciális választásnak, hiszen mindkét esetben egész életünket határozza meg a döntés.²¹

Úgy tűnhet talán, hogy a szükségesnél messzebbre vitt a lendület, miközben Nietzsche elgondolását ismerttettem, de csak az elmondottak nyomán oldhatjuk föl az első és a harmadik (most már egybevéve őket), valamint a második megállapítás között feszülő, első pillantásra nyilvánvalónak és antinomikusnak tetsző ellentmondást.

Az első és a harmadik kijelentés szerint a lírai én valami nála hatalmasabbnak és időtlennek – a nemzeti géniusznak – a megtestesülése és kifejeződése. A negyedik strófa viszont azt állítja, hogy a lírai én sorsának királya, vagyis hogy a hierarchia éppen fordítottja annak, ami az első három versszakban nyilvánvalónak tűnt. Láttuk azonban, hogy nincs itt semmiféle ellentmondás. Hogy mi választottuk-e a sorsunkat, vagy a sorsunk választott-e bennünket; hogy a sorsunk uralkodik-e rajtunk, vagy mi a sorsunkon, pusztán perspektivikus különbség, hiszen végsősoron azonosak vagyunk a sorsunkkal. Csupán a kontextus és a közlésre készítő szituáció függvénye, hogy magamat vagy a sorsomat helyezem-e előbbre, vagy éppen kettejük egységét hangsúlyozom. Amikor a költő arról beszélt, hogy ő maga a nemzeti géniusz, akkor úgy tekintett önmagára, mint akit a géniusz választott ki és irányít, s ő ezzel legfeljebb csak azonosult. Amikor az öntörvényűségét indokolta, korlátlan szabadságát hangsúlyozva úgy ragadta meg a sorsát, mint amelyet ő teremtett magának. Amikor pedig a verseit önálló entitásként értékelő Hatványval vitatkozott, azt hangsúlyozta, hogy a különbségtétel lehetetlen. (Ld. a 892. levél – imént idézett – tömör megfogalmazását.)

Az elmondottakra támaszkodva, akár prózává vagy episztolává is átalakíthatnánk a költeményt, és odahelyezhetnénk a többi, e tárgyban írt levél mellé. Ha nem pastiche-ra – aminek a megírására semmiképpen sem én vagyok megfelelő ember –, hanem inkább csak a mű gondolatai vázának a megőrzésére törekednénk, talán valahogyan így nézhetne ki ez a fiktív üzenet.

Édes, jó Lacim,

Szép tőled, hogy aggódsz értem, de – kereken megmondva – sem a jóslataidra, sem a tanácsaidra nem tartok igényt.

Tudhatod jól: én nem másolom az életemet, hanem alkotom. Sorsamnak más királya magamon kívül nincsen, és a kötelező vagy jól bevált szabályokhoz sem szokásom hozzáigazítani magamat.

Köztetek élek ugyan, de az én éltém nem enyészik el silány korunkkal együtt. Valahogyan mindig voltam, s leszek ezután is, egészen addig amíg a magyar géniusz lélegzik. Mert én magam is e géniusz vagyok; példázat minden magyar számára.

Tudom, mindaz a jó, s éppen így az a rossz is megvan bennem, amitől magyar a magyar. Úr vagyok: büszke és dacos, ha kell, harcolok, sőt, kedvelem a harcot, s akkor sem hőkölök vissza, amikor nemcsak adok, de bősséggel kapok is, vagy ha elbukás fenyeget. A hitem mellett körömszakadtáig kitartok, s inkább meghalok, mintsem mást engedjek magam fölött uralkodni.

Az én verseim nem irodalmi versek. Nem művek, de gesztusok. Nem a szépet vagy a tökéletes formát keresem, hanem egyszerűen csak magamból mutatok meg egy-egy darabot. Nemcsak Goethe nem érdekel, de még Arany, sőt maga Petőfi sem. Én vagyok Úr, a vers meg csak szolgál. Nincs hát sem ok, sem szükség arra, hogy tudós emberek tanítsanak irodalombarkácsolásra.

Ölel: Adyd

Nemcsak azért engedtem meg magamnak ezt a kis csínytet, hogy demonstráljam a költemény szózszerűségét, hanem még inkább azért, hogy tüzetesen szemügyre vehessük, mi mindent tesz hozzá a vers a (majdnem) póre gondolatokhoz. Láthatjuk: szinte felmérhetetlenül sokat.

•

A *Hunn, új legendát* gyakran Ady *ars poeticájaként* emlegetik, s vitathatatlanul az *is*. De nem csak az, és elsősorban nem is az. Inkább beszámoló három egzisztenciális választásról. Az igent mondás és a magyar küldetés – legalábbis ebben a versben – összefonódik, és együtt lesznek *abszolút* választássá, az alkotás pedig úgy jelenik meg, mint az ezektől ugyan elválaszthatatlan, de mégis nekik alárendelt harmadik választás.²²

JEGYZETEK

¹ HATVANY Lajos, *Ady. Cikkek, emlékezések, levelek*, Szépirodalmi, Budapest, 1974, 474 skk. Valamint: 87., 92., 93. levél.

² ADY Endre, *levelei*. 2. Szépirodalmi, Budapest, 1983, 899. és 909. levél. Elektronikusan ld: <https://mek.oszk.hu/06000/06054/06054.pdf>

³ *Uo.*, 899. – A 907. levélben már azt közli a költő, hogy az ígért költemény hamarosan megjelenik a *Nyugatban*. – A vers és levélváltás elemzéséhez ld. BARTA János, *A lángelme gesztusai = Évfordulók*, Akadémiai, Budapest, 1981.

⁴ Vö. Kiss Tamás, *Ady Endre: Hunn, új legenda = Magyar irodalmi alkotások elemzése*, vál. MAROSI Judit, Black and White, Nyíregyháza, 2000.

⁵ Földessy Gyula Ady költeményeit értelmező kötete – s benne a *Hunn, új legendához* írt magyarázata – amellyel tanúskodik, hogy Ady versei igenis rászorolnak az ilyen, első pillantásra talán túlságosan iskolásnak tűnő kommentárookra, mert sokszor már a legprimerebb szinten nehezen leküzdhető akadályok elé állítják az értelmezőt. Gyakorta az sem világos, hogy egy-egy szó vagy mondat hogyan értendő. Alább lesznek majd erre példák. FÖLDESSY Gyula, *Ady minden titkai*, Magvető, Budapest, 1962, 19 skk.

⁶ A kérdésről írtam egy önálló esszét is. – Sűmegi: *Mindenfélét tudni kell hozzá...* (A hivatkozott írás a Magyar Művészetben fog megjelenni.)

⁷ Ld. ehhez (is) Földessy hivatkozott kommentárját. FÖLDESSY, *i. m.*, 211.

⁸ *Uo.*, 211.

⁹ Ezt talán Földessy Gyula kommentárja nélkül is így gondolnám. *Uo.*, 212.

¹⁰ *Uo.*, 213.

¹¹ *Magyar katolikus lexikon I–XV.*, főszerk. Diós István, szerk. Viczián János, Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010. <https://lexikon.katolikus.hu/U/Ugocsa%20non%20coronat.html>

¹² HATVANY, *i. m.*, 96. levél.

¹³ Vö. FÖLDESSY, *i. m.*, 213.

¹⁴ Vö. ADY Endre, *Négy fal között (Kosztolányi Dezső verses könyve)*, Budapesti Napló, 1907. június 1. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/AdyProza-ady-prozaja-1/8-kotet-5B18/cikkek-tanulmányok-1906-junius1907-junius-5B19/138-negy-fal-kozott-6109/>

¹⁵ A kérdéshez ld. KIRÁLY István, *Intés az őrzőkhöz*. 1. *A forradalmi világnézet vízvonalzója: antinacionalizmus* című fejezetet, valamint *A magyarságversek átalakulása* alfejezetet. Különösen: 126., 135 skk., 144 skk., 325 skk. Szépirodalmi, Budapest, 1982.

¹⁶ Ady Endre *levelei*, 2, 892.

¹⁷ Vö. SÜMEGI István, *Ős Kaján és Dionüszosz*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2004/5–6., valamint (kisebb módosításokkal) = SÜMEGI, *Alanyi filozófia*, Savaria University Press, Szombathely, 2011. Az írás elején számba vettem a Nietzsche Adyra gyakorolt hatásának lehetőségeit és az ezzel kapcsolatos szakirodalmat.

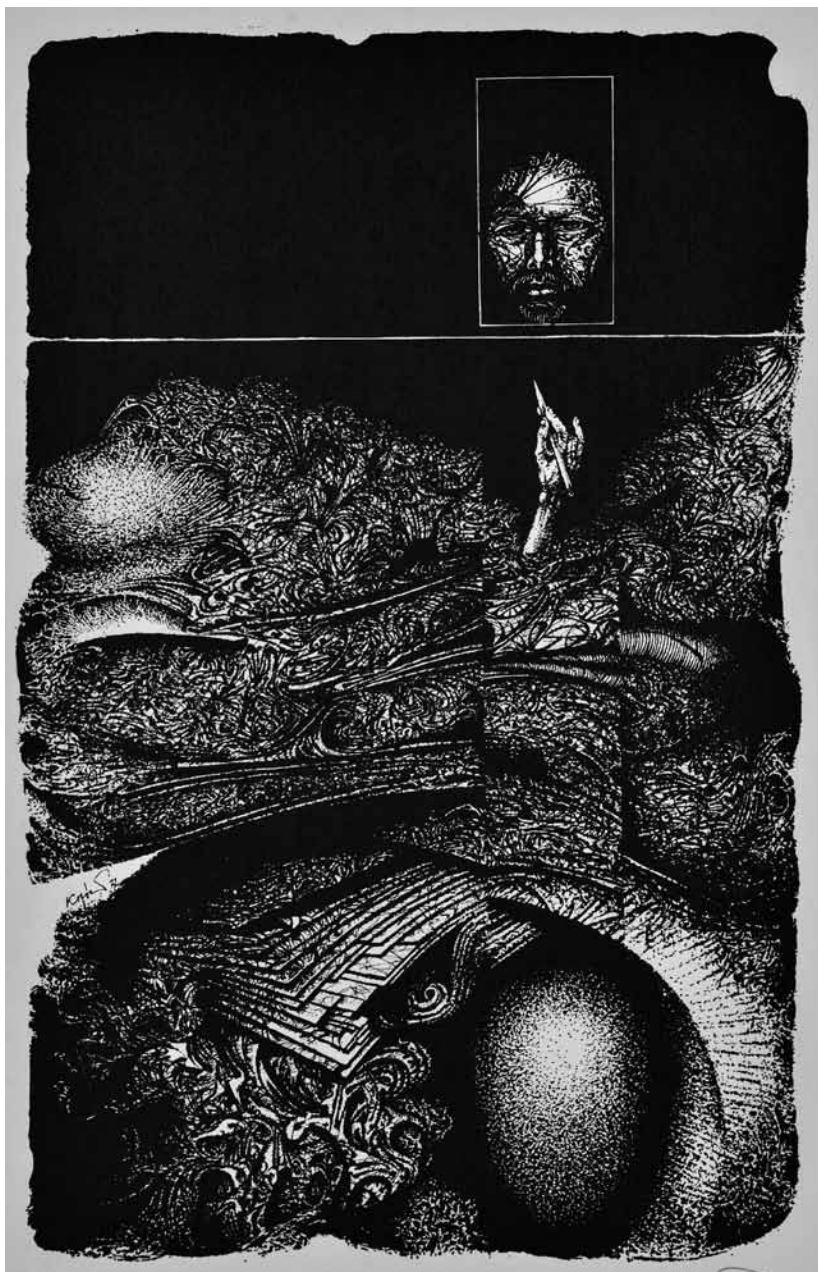
¹⁸ Friedrich NIETZSCHE, *A vidám tudomány*, ford. ROMHÁNYI Török Gábor, Holnap, 1997, 341. A két idézet közötti szakasz is majdnem szó szerint citálja Nietzschét. A gondolat további kifejtését (az Ady által is jól ismert) *Így szólott Zarathustra* és (a költő által föltehetően nem olvasott) *Ecco homo* című Nietzsche-művekben találjuk.

¹⁹ Az ilyen emberek – gyakran művészek, tudósok, politikusok – legtöbbször úgy mesélik el az életüket, mintha az már a születésük pillanatától kezdve elrendeltetett volna.

²⁰ Vö. HELLER Ágnes, *Morálfilozófia*, ford. BERÉNYI Gábor, Cserépfalvi, 1996, 25 skk.

²¹ *Uo.*, 25 skk. Uő, *Személyiségetika*, ford. Módos Magdolna, Osiris, 1999, 21 sk.

²² Ha valaki egynél több egzisztenciális választásra vállalkozik (Heller Ágnes kettőnél többet nem tart lehetségesnek), akkor ezek közül valamelyik az abszolút lesz. Hogy melyik, az legtöbbször csak akkor derül ki, amikor a választó nem tarthat ki egyszerre mindegyik mellett, s ezért dönteni kényszerül. HELLER, *Morálfilozófia, i. m.*, 35 skk.

KOPÓCS TIBOR, A mű születése, 1972, tus, tollrajz, papír, 33x24 cm